

Referanser:

Arkivsak: 17/00423-1

Saksdokumenter:

KR 55.1/17 Utredningen 10 nov 17 .docx

Ansvarlig forvalter – Kirkelige perspektiver på økonomi, etikk og bærekraft

Sammendrag

Kirkerådet fremmer med dette en sak om samfunnsøkonomi, etikk og bærekraft for Kirkemøtet. *Ansvarlig forvaltning* gir kirkelige perspektiver på dette tema og vil utvikles som ressursdokument for menigheter og annet kirkelig arbeid.

Økonomiske spørsmål omgir oss og berører de fleste livsområder for både samfunnet og for enkeltmennesker. Vi er kalt til å være kloke og ansvarsfulle forvaltere av Guds jord, og den kristne kirken er kalt til å leve som etterfølgere av Jesus Kristus i verden. Skal kirken være tro mot sitt kall vil den også måtte snakke om økonomiske spørsmål både på individ og på samfunnsplan.

En beskrivelse av økonomi som husholdning og forvaltning kan virke fremmed og «litt gammeldags» for mange i dag. Samtidig peker den på helt sentrale sammenhenger. Verden står overfor store utfordringer i forhold til klima, fattigdom, flyktning- og immigrantbølger. Verdenssamfunnet har definert viktige bærekraftsmål for å sikre rettferdighet og bedre levevilkår for mennesker over hele verden. Disse målene forutsetter at nasjoner og individer bidrar til gode og bærekraftige løsninger. Denne saken gir ansatser til en gjennomgang av økonomiske modeller og grunnlagstenkning rundt økonomiforvaltning med særlig fokus på FN's bærekraftsmål og hva den kristne kirke bidrar med til etikk og verditenkning.

Det må erkjennes med glede at andelen av mennesker som lever i ekstrem fattigdom i verden gjennom politiske og økonomiske beslutninger, tiltak og internasjonalt samarbeid er blitt halvert siden 1990. Det er også positivt at verdier som fellesskap og solidaritet kommer tydelig til uttrykk i den *nordiske samfunnsmodellen* som er blitt etablert bl.a. i Norge. Denne økonomiske grunnmodellen har sikret gode velferdsordninger og arbeidsplasser for de fleste,

og en relativ jevn fordeling av goder og byrder i samfunnet. Mange steder i verden er det ikke slik.

På den andre siden er slike verdier hele tiden truet av menneskelig grådighet og egoisme. Aktuelle sosiale problemer som fattigdom og ulikhet, marginalisering og migrasjon, samt økologiske problemer som klimaendringer, tap av artsmangfold og overforbruk av jordens ressurser truer i siste instans alt liv på jorden. Ensidig økonomisk fokus på profitt frister til å måle alt og alle i pengeverdi. Spørsmålet hva som er lønnsomt kan da erstatte spørsmålet om hva som er viktig og riktig. Global konkurranse tvinger frem en global dialog om slike spørsmål.

Gjennom den foreliggende utredningen om sammenhengen mellom økonomi og etikk ønsker Kirkerådet å løfte økonomi som tema på Kirkemøtets dagsorden. Den ønsker å vise at økonomi på alle plan er påvirket av interesser, verdier og veivalg, og ikke følger en mekanisk egenlovmessighet. I en rekke saker har Kirkemøtet og Bispemøtet berørt tema og gjort vedtak knyttet til disse feltene. Det gjelder særlig i saker som Skaperverk og bærekraft, menneskeverd, og andre saker av diakonal karakter. Denne saken bidrar til en mer systematisk gjennomgang av feltet.

Kirkerådet mener at det er grunn til å kritisere forhold der enkeltmennesker og grupper beriker seg på bekostning av medmennesker og skaperverket, samtidig som viktige verdier nedprioriteres eller kostnader må bæres av andre mennesker eller miljøet. Økonomisk maktmisbruk, avmaktsfølelse og ansvarsfraskrivelse må utfordres. Politiske verdivalg må tydeliggjøres og verdier som verner om menneskeverd, menneskerettigheter, miljø og skaperverkets egenverdi må løftes frem.

Samtidig ønsker utredningen å stimulere til aktiv deltakelse i nyskapende økonomisk aktiviteter. «Det grønne skifte» er på gang på mange samfunnsområder, og det trengs kreative og modige entreprenører som bidrar til å skape gode og bærekraftige samfunn lokalt, nasjonalt og globalt. Her må kirken bidra.

Økonomi, politikk, verdier og etikk er uløselig knyttet sammen. Menneskeheten generelt og den kristne kirken spesielt har fått et forvalteroppdrag for skaperverket og et omsorgsansvar for sine medmennesker. Dette berører og utfordrer aktuell politikk og samfunnsbygging på alle fronter. Ved å påvise slike sammenhenger bekrefter utredningen dermed Den norske kirkes langvarige sosialetiske engasjement og deltakelse i samarbeid og nettverk med andre samfunnsaktører og myndigheter. Kirkens rolle som brobygger og dens stemme som håpsbærer er viktig i samfunnet i dag.

Forslag til vedtak

Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å fatte følgende vedtak:

Evige Gud, din er jorden og det som fyller den. Alt vi eier tilhører deg. Av ditt eget gir vi deg tilbake.
(Bønn ved takkofferet i gudstjenesten)

Samfunnsøkonomi gjelder forvaltning av knappe ressurser. Som mennesker er vi kalt til å være kloke og ansvarsfulle forvaltere av Guds jord. Som kristen kirke er vi kalt til å leve våre liv som etterfølgere av Jesus Kristus i verden. Både kirkens forkynnelse, undervisning og diakoni må preges av dette. FN's bærekraftsmål gir et godt rammeverk for samarbeid med andre om dette, både lokalt, nasjonalt og globalt.

1. Kirkemøtet utfordrer derfor **enkelpersoner, menigheter, sentralkirkelige organer, organisasjoner og myndigheter** til å erkjenne og bruke sine ressurser og økonomiske handlingsrom, hver for seg og i dialog med hverandre, i tråd med vårt ansvar for vår neste og skaperverket:
  - Å respektere skaperverkets begrensninger og tåleevne og legge det til grunn for all økonomisk aktivitet.
  - Å utfordre oss selv og samtale med hverandre om grådighet, nøysomhet og rettferdighet.
  - Å bekjempe aktivt korrupsjon, svart arbeid og skatteunndragelse.
  - Å utfordre økonomiens vekst- og konkurranseparadigme og egeninteressen som avgjørende rettesnorer for økonomiske valg.
  - Å hjelpe hverandre til større bruk av våre ressurser, for eksempel gjennom givertjeneste og tiende, samt kreativt entreprenørskap i det godes tjeneste.
  - Å bruke vår kapital og formue aktivt, bl. a. gjennom uttrekk fra virksomheter som skader medmennesker og miljø, samt investeringer i bærekraftige teknologier og virksomheter.
  - Å bidra løpende til offentlig samtale og samarbeid om sentrale fellesverdier i våre lokalsamfunn, Norge og verden slik de kommer til uttrykk i FN's bærekraftsmål.
2. Kirkemøtet ber **Kirkerådet** om å utarbeide ressursmaterieell for menigheter og andre fellesskap som omhandler økonomiske spørsmål aktualisert av FN's bærekraftsmål.
3. Kirkemøtet utfordrer **Opplysningsvesenets Fond** og andre kirkelige institusjoner og organisasjoner til
  - Å samarbeide nasjonalt, internasjonalt, økumenisk og interreligiøst om en offensiv, strategisk og etisk forvaltning av kapital for å fremme en bærekraftig utvikling, bl.a. gjennom deltakelse i internasjonale samarbeidsfora.
4. Kirkemøte utfordrer **politiske myndigheter, regjering og Storting**:
  - Å være pådrivere i internasjonale prosesser som FN's klimaforhandlinger og arbeid med bærekraftsmålene, samt å utarbeide en langsiktig og tverrgående handlingsplan for dette som viser hvordan Norge skal bidra til måloppnåelse, både hjemme og gjennom å hjelpe utviklingsland frem mot 2030.

- Å bidra internasjonalt til utvikling av rettferdige og bærekraftige handels- og skatteregimer, samt utvikling av «code of conducts» (regler for god oppførsel) for investeringer og bruk av arbeidskraft.
- Å gi mål for klima, miljø og bærekraftig utvikling i perspektivmeldinger og andre nasjonale styringsdokumenter en overordnet styrende funksjon for økonomiske mål, samt arbeide for større samsvar mellom utforming av ulike politikkområder (for eksempel olje- og miljøpolitikk).
- Å bruke Norges mange ressurser generelt, og Statens pensjonsfond utland (SPU) spesielt, for å fremme en bærekraftig utvikling. SPU bør utvikles til å bli et viktig verktøy i det grønne skiftet, både gjennom uttrekk, investeringer i grønn teknologi og aktiv eierskap.

Saksorientering

Bakgrunn

Ingen kan tjene to herrer. Han vil hate den ene og elske den andre, eller holde seg til den ene og forakte den andre. Dere kan ikke tjene både Gud og Mammon. (Matt 6,24)

Økonomi og kristen etikk

Det er både en naturlig sammenheng og en mulig verdikonflikt mellom et kristent livs- og verdisyn og økonomiske spørsmål. Dette viser tydelig ovenstående sitat fra Jesu bergpreken. Denne sammenheng kan derfor både være en inspirasjon til aktiv engasjement og økonomisk aktivitet, og samtidig være et grunnlag for kritikk av økonomisk teori og praksis som kommer i konflikt med sentrale kristne verdier.

Bibelen taler mye om økonomi. Dels leser vi tekster om velstand og rikdom som uttrykk for Guds velsignelse og godhet. Men vi leser også tekster om at penger og rikdom ikke er en nøytral størrelse. Rikdommen har noe i seg som stadig evner å lukke menneskers sinn for både den fattige og for Gud som er alle tings giver. «Kjærligheten til penger er roten til alt ondt» står det i rådgivningen til menighetslederen Timoteus (2 Tim 6,10). I dette er mennesket kalt til å være en ansvarlig forvalter i en verden som er rik nok for alle. Men ikke for vår grådighet.

Ved å utarbeide en utredning om økonomi og etikk og sette dette tema opp som tema for behandling på Kirkemøtet ønsker Kirkerådet å bidra til økt bevissthet om nødvendigheten av å se all økonomisk virksomhet i et verdiperspektiv.

Utredningen vil gjøre rede for bibelske perspektiver og eksempler fra kirkehistorien som kan lære oss noe om grunnleggende etiske tenkning, verdier og anliggender i møte med økonomiske spørsmål i historien. Er det noen grunnholdninger som trer frem? Hva betyr disse perspektivene i dag i lys av ulikhet, fattigdom, klimakrise og økologiske problemer? Hva betyr det at mennesket, skaperverket og frelsen ikke er til salgs, slik det ble minnet om i forbindelse med reformasjonsjubileet i 2017?

Økonomi kan betraktes som forvaltning av materielle ressurser gjennom utvikling og fordeling, og samfunnsøkonomi som fag beskriver ulike modeller og teorier for denne virksomheten. Det omhandler mekanismer og lovmessigheter som fungerer mellom størrelser som inntekter, kostnader, kapital, gjeld, arbeid og arbeidsledighet, kjøpekraft, forbruk og økonomisk vekst. Til dette har man utviklet beregningsmodeller som beskriver forhold mellom disse faktorene og man bruker kollektive størrelser som bruttonasjonalprodukt (BNP) for å beskrive dette samspillet. Samfunnsøkonomi er et svært omfattende fagfelt. Både nasjonalt og internasjonalt utvikles store forskningsprosjekt og utdanninger i feltet. De politiske partienes valgprogram uttrykker et interessant og viktig møtested mellom den politiske styringen av samfunnsøkonomien og enkeltmenneskers valg og mulighet til påvirkning. Stadig oftere får vi demonstrert hvor avgjørende det er at økonomisk forvaltning både på individ og samfunnsnivå må ha en verdiplattform og en stadig pågående etisk debatt. De mange avsløringene om korrupsjon, investeringer i svarte og grå markeder, plassering av store fond i skatteparadis, finansiering av miljøødeleggelse, økning av forskjeller mellom rik og fattig er bare noen eksempler på hvor viktig etisk grunnlagstenkning er for vår forvaltning av økonomi.

Samtidig er verden i dag preget av at økonomisk utvikling og politikk har ført til en rekke alvorlige sosiale og økologiske kriser som truer nåtiden og fremtiden for mange mennesker. En ensidig forståelse av økonomiens egenlovmessighet, med nøkkelordene *egeninteresse* og *konkurransse*, har blitt dominerende, noe som i en rekke tilfeller har skapt et åpent rom for menneskelig grådighet og kortsiktighet.

Derfor ønsker Kirkerådet å koble samfunnsøkonomisk tenkning og praksis opp mot verdier og politiske veivalg gjennom foreliggende utredning, i første omgang som grunnlagsdokument for Kirkemøtets behandling. Utredningen er resultat av en lang prosess der en arbeidsgruppe har jobbet over flere år. Det har vært avholdt noen konferanser underveis og en rekke personer har gitt innspill.

Hva er målsettingen med utredningen og behandlingen?

Samfunnsøkonomi er uhyre kompleks og berører det meste. Det finnes mange tilnærminger, delspørsmål og interrelasjoner. Enhver som setter et slikt tema på dagsorden må være forberedt på å møte kritikk, og muligens bli anklaget for forenklete svar og ufullstendige analyser. Utredningen skal ikke forsøke å gi enkle svar på kompliserte spørsmål, men den ønsker å invitere til ærlige og selvkritiske samtaler i kirke og samfunn. Den vil fremme en felles søken etter løsninger på dagens aktuelle sosiale og økologiske utfordringer som ikke er preget av tabloide forenklinger og skyttergravskrig. Den ønsker å vekke interesse, bidra til økt kunnskap, refleksjon og verdibevissthet og gi mot til å delta i samtalen om økonomi, også med kritiske spørsmål.

Ikke minst ønsker utredningen å oppmuntre til økonomisk handling som er preget av stor vilje til å prioritere de store globale utfordringer, overordnende sammenhenger og verdier.

Utredningens oppbygging

Som et utgangspunkt velges en liknende kirkelig utredning, behandlet av Bispemøtet i 1992, som drøfter *forbrukersamfunn som etisk utfordring*. Denne utredningen har skapt et langvarig engasjement i Den norske kirke. Derfor beskrives kort dens oppfølging og virkning i kirke og samfunn. Det belyses også hvordan behandlingen i Den norske kirke skjer på bakgrunn av liknende prosesser og debatter i de store internasjonale og økumeniske organisasjonene som Kirkenes Verdensråd (KV) og Det Lutherske Verdensforbund (LVF).

Deretter beskriver «Ansvarlig forvalter» på nytt *bærekraftsbegrepet* som et begrep for helt nødvendig helhetstenkning. Begrepet har også vært sentralt i Dnks initiativ til samarbeidsprosjektet *Skaperverk og bærekraft* gjennom behandling på Kirkemøte 2007 (KM 04/07) og Kirkemøte 2008 (KM 05/08). Utredningen beskriver hvordan dette begrepet har blitt lansert i kirkelige fora allerede flere år før det ble kjent gjennom Brundtland-kommisjonens rapport *Vår felles framtid* i 1987. Med utgangspunkt i denne tilblivelsen er det naturlig at mange av dagens kirkesamfunn føler et sterkt eierskap til dette begrepet og dets innhold.

Utredningen tar til ordet for å bruke *FNs 17 bærekraftsmål* som rammeverk og kompass. De skal nås innen 2030 og angir en omforent målsetting for verdenssamfunnet, og stemmer godt overens med kirkenes *forvalteroppdrag* for skaperverket (4 mål som gjelder økologisk utvikling), og ansvar for medmennesket (8 mål har hovedfokus på sosial utvikling). Utredningen kommer tilbake til bærekraftsmålene, både underveis og til slutt. Den støtter en klar prioritering målene i mellom, der arbeid med de målene som omhandler økologi må være grunnlaget for alle de andre. Deretter må de 8 målene som omhandler sosial utvikling realiseres på basis av dette. Til slutt må de fire bærekraftsmålene for økonomisk utvikling, deriblant *anstendig arbeid og økonomisk vekst*, realiseres til støtte og hjelp, ikke på bekostning av de andre målene.

I kapittel 2 beskrives de aktuelle og svært alvorlige sosiale og økologiske utfordringer globalt og nasjonalt som truer bærekraftig utvikling. Her kan det nevnes spesielt økende økonomisk ulikhet og menneskeskapte klimaendringer. Ofte settes disse i sammenheng med menneskelig, og dermed økonomisk, praksis som er ensidig profittorientert. Selv om dette først og fremst er globale problemer som per i dag ofte er mer synlig andre deler i verden, er også norsk økonomi og politikk uløselig knyttet til dette. Norge påvirker og blir påvirket. Dagens økonomi er blitt global, og personlig økonomi, bedriftsøkonomi, lokal, nasjonal, regional og global økonomi danner et komplisert nettverk der alle elementer påvirker hverandre.

Som en orienteringshjelp gis i utredningens kapittel 3 eksempler på bibelske tekster som omhandler eller berører økonomiske forhold, og som har dannet et grunnlag for tolkning av hva som ble ansett som etisk god eller dårlig økonomisk praksis gjennom historien; både i kirken selv, men også i samfunnet som helhet. Mange av disse tekstene inngår i Kirkeårets tekster og er en del av forkynnelsen og gudstjenestefeiringen i Den norske kirke. Avsnittene om kirkehistorien i kapittel 4 viser hvordan kirken til alle tider har engasjert seg gjennom nestekjærlighet og omsorgsarbeid overfor enkelte, men også gjennom

samfunnskritikk og samfunnsengasjement for helheten. Den har til alle tider hatt både en politisk stemme og samfunnsbyggende rolle.

Som et supplement, men også som en kontrast til denne tenkningen beskriver kapittel 5 sentrale trekk og tenkemåter i samfunnsøkonomiens historie. Det beskrives hvordan *egeninteresse* og *konkurranse* er avgjørende drivkrefter i en markedsøkonomi, og hvordan debatten om *frihet* versus *inngripen* og *styring* har preget økonomi og politikk gjennom tidene. Deretter presenteres det i kapittel 6 en rekke sentrale delaspesker og undertema i samfunnsøkonomien. Noen sentrale stikkord her er arbeid, skatt, kapitalforvaltning, renter og gjeld, men også korrupsjon, svart arbeid og kapitalflukt til skatteparadiser. Alle disse delene bidrar til et sammensatt og komplisert bilde av all økonomisk aktivitet. Også denne beskrivelsen må være et utvalg og kunne utvides betraktelig.

Hvordan manøvrerer vi etisk riktig i dette farvann? Hva er god økonomisk praksis? Utredningen forsøker i kapittel 7 å peke på hvordan våre individuelle holdninger og verdier er del av et kollektivt verdilandskap, og hvordan disse gjeldende verdier gjennom politiske valg blir til konkrete økonomiske prioriteringer og politikk. Kirkerådet mener det er viktig med høy bevissthet rundt slike sammenhenger hos hver og en av oss: Både en bevissthet på mine egne verdier, og siden hvordan jeg rangerer og vektlegger disse både i hverdagsvalg og gjennom min stemmegiving i politiske valg. Dette er kanskje en av de viktigste sammenhengene mellom individual- og sosialetikk. Gjennom valg gis politikere det avgjørende mandatet, gjennom lover, regler og forskrifter, å bygge de samfunnsstrukturer som er rammen for våre individuelle liv.

Det siste kapittel beskriver en rekke eksempler på pågående endringsprosesser i mange samfunnssektorer. Kirkerådet, sammen med mange andre, mener at det er liten tvil at store endringsprosesser har startet. Mange synes å ha erkjent at omfattende kursendringer, ny tenkning og ny praksis er nødvendig – og at det haster. Det brukes forskjellige ord og begreper for dette: Transformasjon, paradigmeskifte, det grønne skifte eller omstilling. Denne utviklingen er det spennende å være vitne til. Den har vært etterlyst av kirken og ønskes velkommen. På mange områder har kirken allerede deltatt i slikt arbeid i lang tid. Utredningen spør derfor hvilken rolle kirken kan og bør ha i disse prosessene fremover. Kan den være brobygger og håpsbærer?

Utredningen beskriver hvordan Den norske kirke gjennom sin diakonale virksomhet har vist nestekjærlighet i praksis og vært en stemme for marginaliserte og undertrykte. Som luthersk kirke har den også frimodig forsøkt å påvirke politikk og samfunn. Gjennom sitt langvarige engasjement for klima, miljø og rettferd under overskriftene «*Forbruk og rettferd*» og «*Skaperverk og bærekraft*» har Den norske kirke blitt en viktig og verdsatt stemme i sivilsamfunnet, sammen med miljø- og solidaritetsorganisasjoner og fagbevegelser. Kirken arbeider i brede nettverk og allianser, som *Klimavalgalliansen*, og tar initiativ til nytenkning for eksempel gjennom samarbeidet rundt Broen til fremtiden. Gjennom sin brede kontaktflate kan den skape dialogarenaer og være en brobygger. Gjennom sin tro på Jesu Kristi frelsesverk som gjelder hele skaperverket kan den være en håpsbærer, også i motgang.

Denne saken og utredningen om økonomi, etikk og bærekraft vil bekrefte dette engasjementet, og ønsker å levere et bidrag som gjør det lettere også å se og drøfte økonomiske spørsmål i denne sammenhengen.

Økonomiske/administrative konsekvenser

Denne saken behandler ikke Den norske kirkes fremtidige økonomi eksplisitt, selv om det opplagt er sammenhenger. Det skjer gjennom andre prosesser og saker i forbindelse med ny kirkeordning og endrete relasjoner til staten. Samtidig er det opplagt at en ønsket oppfølging av en sak om sammenhengen mellom verdier, etikk, økonomi og politikk også bør få økonomiske og administrative konsekvenser for Den norske kirke på sikt. I første omgang vil oppfølgingen og tilretteleggingen av utredningen, for eksempel gjennom studiemateriell, samlinger og deltakelse i samarbeidsprosesser kreve både arbeidskraft og økonomiske ressurser. Siden kan arbeid med disse spørsmålene også føre til endrede prioriteringer i kirkens økonomi i framtiden. Men det er ikke mulig å konkretisere eller tallfeste dette nærmere på det nåværende tidspunkt.